

Despre spiritul locului: memorie urbană și patrimoniu construit

1. Introducere

Fiecare oraș are un caracter propriu, o personalitate dată de trăsăturile care îl definesc, ce au fost construite de locuitorii lui de-a lungul vremurilor. Acest specific traduce în prezent istoria așezării respective și conturează memoria locului.

Memoria urbană reprezintă de fapt orașul în sine cu tot ceea ce presupune evoluția și schimbările lui, cu toate straturile ce compun forma sa actuală, dar și cu elementele de stabilitate și continuitate. Patrimoniul construit reprezintă această componentă a constanței, pe baza căreia se construiește identitatea orașului, ce devine reper pentru cetățeni lui, constituindu-se într-o formă de memorie colectivă și individuală, ce trebuie păstrată pentru ca și generațiile următoare să o cunoască.

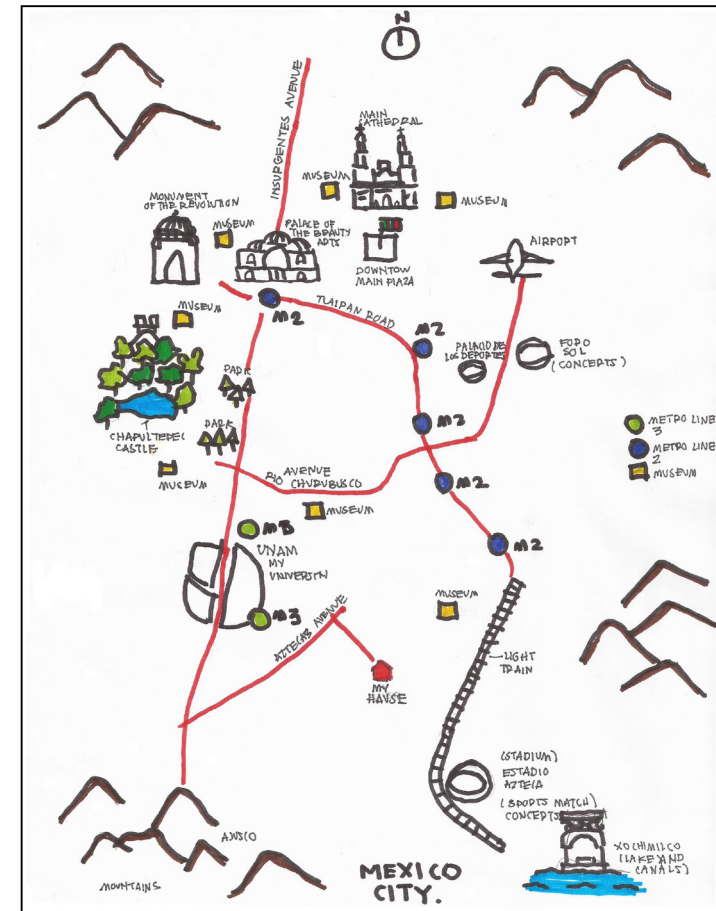
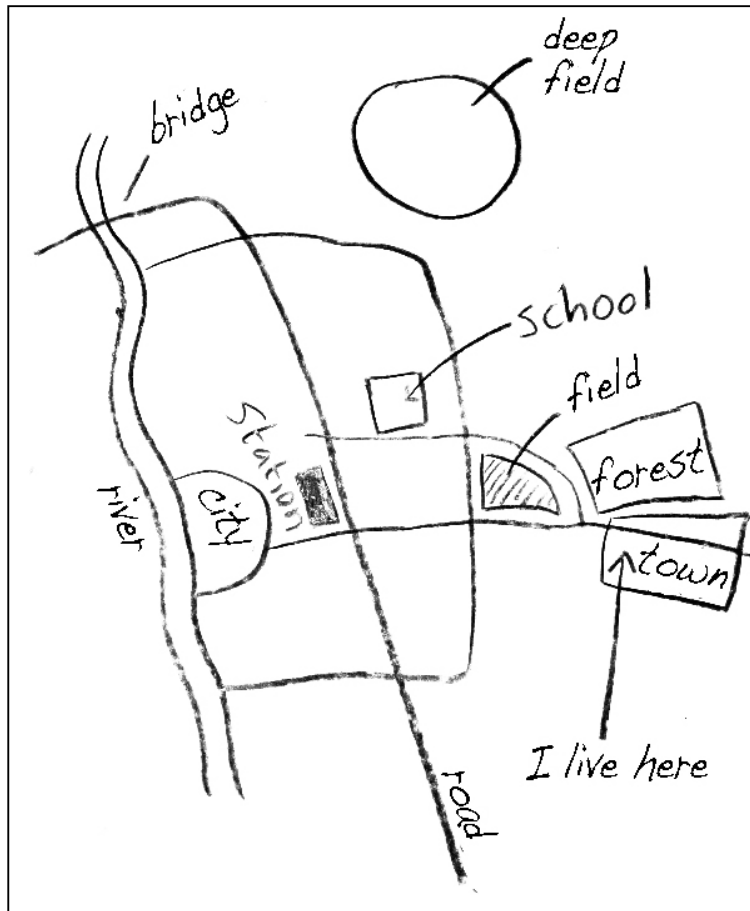
Din acest punct de vedere, mai ales după 1980, societățile occidentale au dezvoltat o adevărată fascinație a memoriei, pe care o promovează din ce în ce mai evident. Sub diferite forme, memoria a devenit un reprezentant global al culturilor dezvoltate, pe care îl regăsim în cadrul celor mai diverse domenii, precum istoriografie, psihanaliză, arte vizuale și media, dar mai ales în studii de urbanism și arhitectură, artă urbană sau peisagistică. Astfel, se încearcă din ce în ce mai mult conservarea și promovarea valorilor legate de istorie și identitate, în contextul în care globalizarea este din ce în ce mai accentuată, iar trăsăturile definitorii ale societăților tind să se dilueze.

2. Relația dintre memorie și loc

Așa cum încă din Antichitate Aristotel considera că *totul este undeva și într-un loc (...) rolul locului este extraordinar și a priori pentru toate lucrurile*¹, totuși oamenii nu se raportează la loc așa cum o fac obiectele. Locul are un rol atât de important în relația cu oamenii, încât el ajunge chiar să facă parte din identitatea lor. Din acest punct de vedere, spre exemplu când întâlnim pe cineva pentru prima oară ni se pare important să aflăm de unde este acesta. Locul de origine al unei persoane nu reprezintă doar o localizare geografică și nici caracteristicile lui fizice nu sunt esențiale, ci ceea ce contează se referă la identificarea persoanei cu locul, la faptul că nu doar omul îmbogățește locul cu semnificație, dar acest proces este valabil și viceversa. Așadar, a cunoaște locul de origine al unei persoane ne oferă posibilitatea de a ști dacă aceasta este sau nu ca noi; dacă acesta este unul comun cu al nostru, se poate naște un sentiment de camaraderie sau solidaritate, ori poate dimpotrivă. Acest loc și aria lui poate varia foarte mult, de la un continent sau o țară, până la un anumit oraș sau un cartier, dar ceea ce contează este că locul imprimă o anumită individualitate celor care îi aparțin, făcându-i parte a unei comunități și construindu-le modul în care ei percep și se raportează la restul lumii.²

¹ Aristotel, în Donohoe, Janet, *Remembering Places, A Phenomenological Study of the Relationship between Memory and Place*, Lexington Books, Londra, 2014, p. 12.

² Donohoe, Janet, *Remembering Places, A Phenomenological Study of the Relationship between Memory and Place*, Lexington Books, Londra, 2014, p. 12.

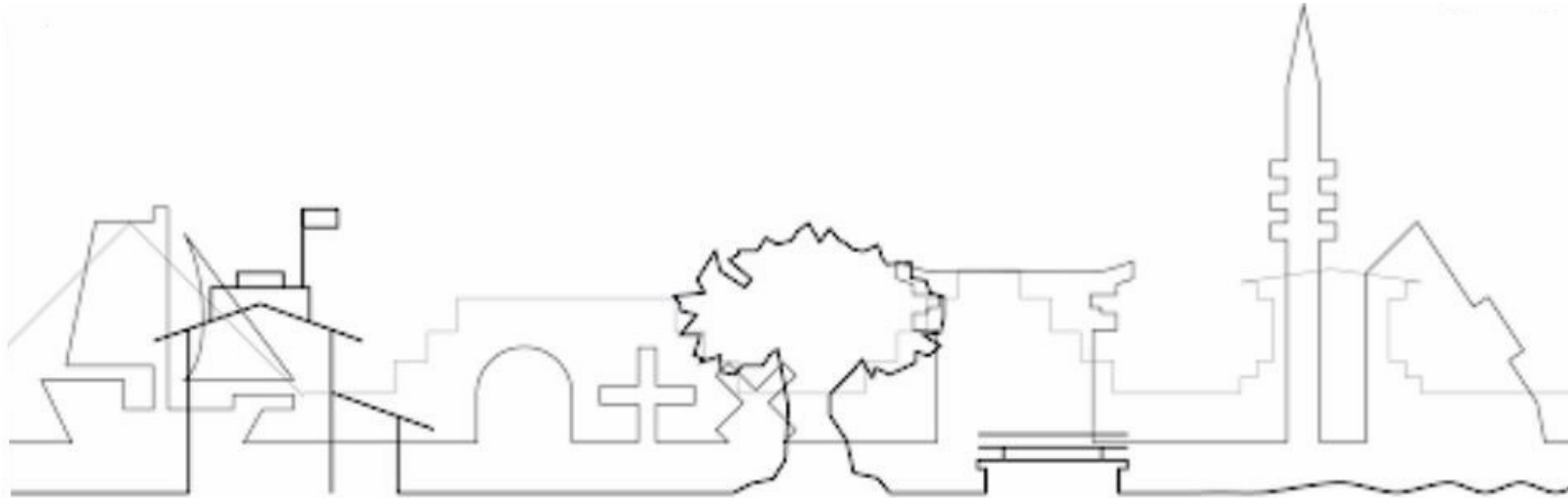

1. Hărți mentale realizate în baza propriilor experiențe ale locuitorilor orașului.

Importanța locului în procesul de rememorare și de conturare a identității este esențială. De aceea ne ducem copiii sau partenerul să cunoască locul unde ne-am petrecut copilăria, spre exemplu. Făcând cunoștință cu vechea casă, cartierul sau orașul în care ne-am născut, explorând aceste împrejurimi, le transmitem acestora o parte din sinele nostru.³ Din același punct de vedere, revizitarea mormintelor strămoșilor ne oferă mai mult decât un resort al memoriei; aceste locuri sunt impregnate de memorie și prin influența lor majoră ele ne fac legătura cu trecutul și tradiția, aducându-le astfel în prezent.

Locurile nu servesc doar ca niște cadre în care ne desfășurăm viața, ci ele participă la ea, devenind aspecte vii ale memoriei, tradiției, istoriei și semnificației. Aceste locuri sunt concrete, reprezintă cadrul material, construit, de care ne legăm de-a lungul vieții noastre și pe care îl încărcăm cu propriile experiențe, sentimente, percepții și ajungem să ni-l apropiem, sau, dimpotrivă, să îl considerăm ostil.

³ *Idem*, p. 11.

2. Repere mnemotehnice ale orașului .

3. Memoria orașului

Orașele sunt locuri în care diferite aspecte ale evenimentelor trecute sunt proiectate și exprimate prin intermediul memoriilor personale și narațiunilor; memoria urbană poate fi considerată ca o expresie a memoriei colective ce a fost conturată într-un anumit spațiu odată cu trecerea timpului. Aceasta este un aspect important al moștenirii culturale a orașului, ce pune laolaltă spațiul construit, adică arhitectura și propriile experiențe ale locuitorilor.

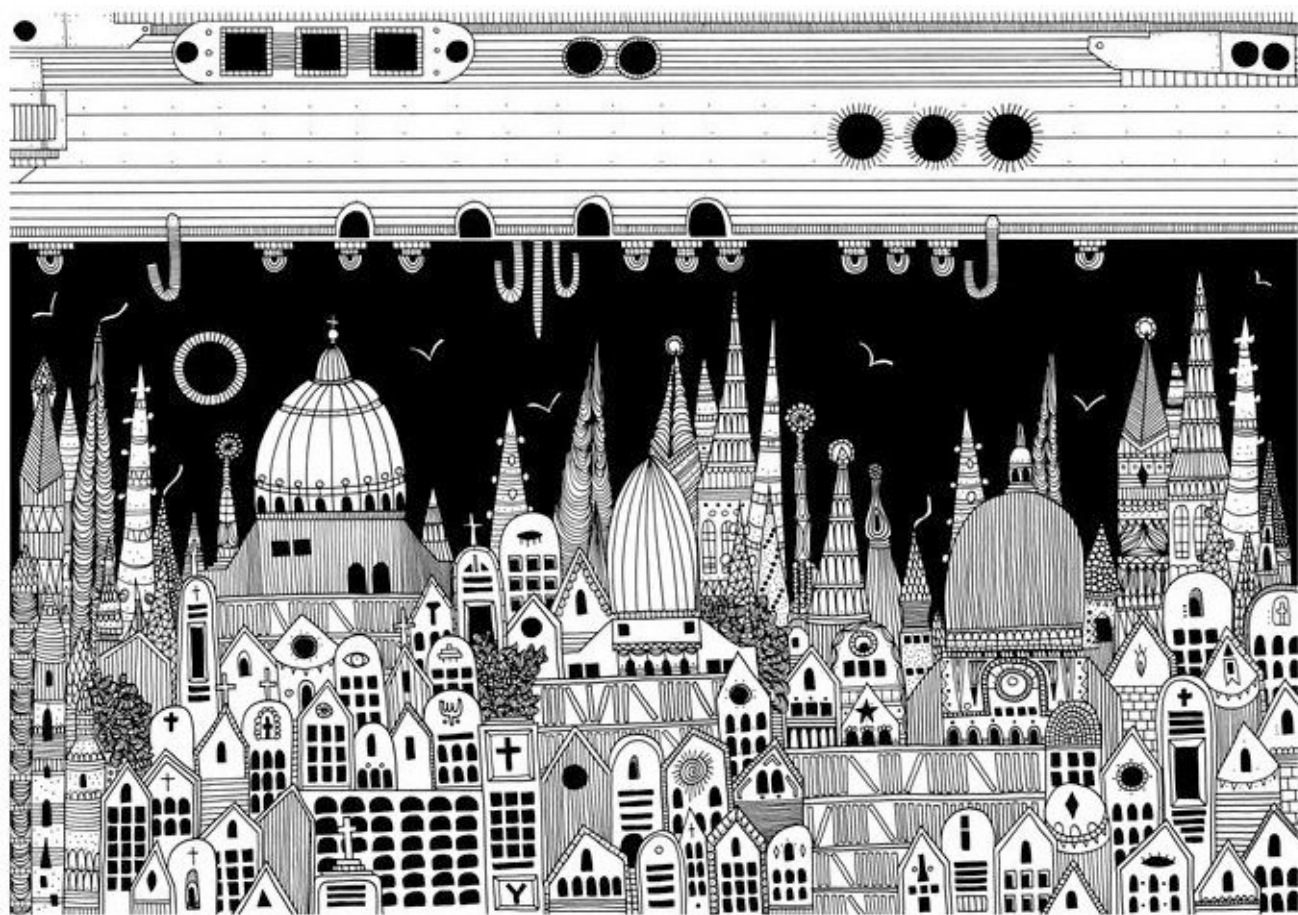
Așa cum afirmă și Christopher Egan, arhitectura se află în strânsă legătură cu fiecare dintre noi, putând fi un declanșator ale memoriei: *Arhitectura ne mișcă atingând trei straturi ale memoriei. Prin spațiul primar ea poate să atingă cel mai adânc nucleu emoțional; evocând amintiri întunecate ale pântecului, ale grotei, ale pădurii și luminii. Ea poate să trimită la memorii culturale sau la locul nostru plasat în istorie. Iar peste toate acestea se suprapun amintirile personale cu semnificațiile lor subiective, atunci când asociem clădirile cu anumite evenimente din viața noastră*⁴.

Pallasmaa⁵ reamintește faptul că imaginile arhitecturale sunt utilizate ca obiecte mnemotehnice încă din Antichitate, când structurile construite la fel ca și simpla amintire a unei imagini de arhitectură și metafora asociată acesteia, erau utilizate ca instrumente de declanșare a memoriei în trei moduri diferite: în primul rând, ele materializează și conservă componenta temporală făcând-o vizibilă; apoi ele ajută la concretizarea memoriei prin proiectarea amintirilor și în cele din urmă ele ne stimulează și ne inspiră să ne amintim și să ne reimaginăm anumite lucruri trăite. De aceea se poate spune că un obiect de arhitectură se comportă ca un depozit tăcut, care conține timp și identitate.

⁴ Egan, Christopher, în Eberhard, John Paul, *Memorials, Sacred Spaces and Memory* în *In Brain Landscape: the Coexistence of Neuroscience and Architecture*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

⁵ Pallasmaa, Juhani, *Space, Place, Memory and Imagination - The Temporal Dimension of Existential Space from Nordic Architects*, nepublicat, Helsinki 2007, în *Spatial Recall: Memory in Architecture and Landscape*, Routledge, Helsinki, 2007.

Orașul nu reprezintă doar ziduri și străzi, dincolo de acestea există viața și experiențele locuitorilor săi, care impregnează aceste ziduri cu semnificație. Italo Calvino a dedicat un volum întreg acestui spirit al orașului și al relației dintre construit și oameni, în care vorbește despre modul în care ne putem referi la spațiul urban: *Zadarnic (...) voi încerca să-ți descriu orașul, cel cu bastioane înalte! Aș putea să-ți spun din câte trepte sunt făcute străzile care coboară în scară, ce fel de bolți au arcele porticurilor, cu ce foi de zinc sunt învelite acoperișurile, dar știu deja c-ar fi ca și cum nu ți-aș spune nimic. Nu din asta e făcută cetatea, ci din legături între măsurile spațiului și întâmplările trecutului: înălțimea la care a fost pus un lampion și distanța de la pământ la picioarele atârănânde ale unui uzurpator spânzurat; firul întins de la lampion la balustrade din față și ghirlandele care însoțesc alaiul nupțial al reginei; înălțimea acelei balustrade și saltul ibovnicului care trece peste ea în zori; înclinația unui jgheab și mersul solemn al unei pisici care îl străbate, strecurându-se pe fereastră (...) ruperea plaselor de pescuit și cei trei bătrâni care, așezați pe dig încearcă să cârpească plasele, își spun a suta oară povestea uzurpatorului, care se zice c-ar fi fost un copil din flori al reginei, părăsit în scutece, acolo pe dig.*

3. Ilustrație a arhitectei Karina Puente, extras din proiectul ei prin care își propune să creeze câte o imagine pentru fiecare „oraș invizibil” din cartea lui Italo Calvino.

4. Concluzii

Avem tendința de a corela memoria cu trecutul, însă lucrurile sunt mult mai complexe de atât; memoria este conexiunea dintre trecut și prezent și ea reprezintă baza pentru viitor. Ea funcționează ca referință pentru înțelegerea prezentului și construirea viitorului, pentru că nu poate exista progres fără o continuă raportare la trecut, fără cunoașterea propriei noastre istorii.

Orașul este un peisaj compus din straturi temporale succesive și fiecare dintre acestea încapsulează un anumit timp și este martorul etapelor de urbanizare și dezvoltare. Urbaniștii ar trebui

să aibă în vedere aceste etape și să fie preocupați de modul în care ei pot adăuga noi straturi, fără însă a șterge din moștenirea construită.

De aceea, în ultima perioadă se remarcă o schimbare în ceea ce privește felul în care marile orașe se raportează la propriul trecut. Există un interes în creștere în ceea ce privește atenția către trecut, care se concretizează de cele mai multe ori prin organizarea unor societăți de conservare a patrimoniului, de implicare a specialiștilor din diverse domenii conexe, precum genealogi, istorici, arhitecți, care colaborează pentru păstrarea și aducerea în actualitate a diferitelor ipostaze ale trecutului. În fața diferitelor tipuri de amenințări, care pot produce pierderi iremediabile, indiferent că ne referim la clădiri, arhive, bunuri de preț și orice poate fi încadrat în categoriile de patrimoniu, propria memorie este cea care poate supraviețui, rămânând vie și nealterată, fiind de datoria noastră să o transmitem, să facem apel la ea și să o punem în folosul viitorului pe care îl construim.

Avem nevoie să păstrăm această moștenire culturală, ce constă tocmai în împletirea între istorie și memorie, care este încapsulată în arhitectura orașului, atât pentru utilizarea ei la crearea unei identități culturale pe care oamenii să și-o aproprie, cât și ca bază pentru dezvoltarea proiectelor urbane de viitor.

Referințe:

Calvino, Italo, *Orașele Invizibile*, Allfa, București, 2011.

Donohoe, Janet, *Remembering Places, A Phenomenological Study of the Relationship between Memory and Place*, Lexington Books, Londra, 2014.

Egan, Christopher în Eberhard, John Paul, *Memorials, Sacred Spaces and Memory* în *In Brain Landscape: the Coexistence of Neuroscience and Architecture*, Oxford University Press, Oxford, 2009,

Pallasmaa, Juhani, *Space, Place, Memory and Imagination - The Temporal Dimension of Existential Space from Nordic Architects*, nepublicat, Helsinki 2007, în *Spatial Recall: Memory in Architecture and Landscape*, Routledge, Helsinki, 2007.

Surse fotografii:

Fig. 1: http://www.zombiebased.com/wp-content/uploads/2013/03/Mental_map.jpg

Fig. 2: <http://arts.brighton.ac.uk/re/mnh/centre-events/postgraduate-conferences/pg-conference-memory,-nostalgia-and-the-politics-of-space-and-place>

Fig. 3: <https://www.archdaily.com/781043/italo-calvinos-invisible-cities-illustrated>

Dr. arh. Iris Ganea-Christu,
Universitatea de Arhitectură și
Urbanism „Ion Mincu”